Η συμβολή του Τουρισμού στην ελληνική οικονομία το 2017

2η έκδοση Μάιος 2019

Δρ. Άρης Ίκκος, ISHC
Επιστημονικός Διευθυντής, ΙΝΣΕΤΕ

Σεραφείμ Κουτσός
Αναλυτής

© ΙΝΣΕΤΕ – Επιτρέπεται η αναδημοσίευση με την προϋπόθεση της αναφοράς στην Πηγή

INSETE

INTELLIGENCE

Περιεχόμενα

Εισαγωγή **3**
Ο Τουρισμός ως "οριζόντια" δραστηριότητα 3
Ο Τουρισμός ως Δραστηριότητα στην Ελλάδα 3
Στόχος της παρούσας μελέτης 3

Εισερχόμενος Τουρισμός **4**
Αφίξεις και Έσοδα Εισερχομένων Τουριστών 5
Αφίξεις και Έσοδα από Κρουαζιέρα 7
Έσοδα Αερομεταφορών και Θαλάσσιων Μεταφορών 8
Έσοδα Οδικών και Σιδηροδρομικών Μεταφορών 8

Εγχώριος Τουρισμός **9**
Τουρισμός: Επενδύσεις και έμμεσα οφέλη **10**
Επενδύσεις στον Τουρισμό **11**
Τα έμμεσα οφέλη του Τουρισμού **13**
Η συμβολή του τουρισμού στην Ελληνική οικονομία **14**
Η περιφερειακή κατανομή της Τουριστικής Δραστηριότητας και η συμβολή της ανά Περιφέρεια **15**
Η συμβολή του Τουρισμού στο Ισοζύγιο Πληρωμών **16**
Τουρισμός και Απασχόληση **17**
Συμπεράσματα **18**
Πηγές **19**

Εισαγωγή

Ο Τουρισμός ως "οριζόντια" οικονομική δραστηριότητα

Ο τουρισμός, σε αντίθεση με τις περισσότερες δραστηριότητες του πρωτογενούς και του δευτερογενούς τομέα, αποτελεί οριζόντια δραστηριότητα και όχι κάθετη. Δηλαδή, ο τουρισμός αποτελεί μια δραστηριότητα που οριοθετείται από την πλευρά της ζήτησης προϊόντων και υπηρεσιών, ενώ οι δραστηριότητες του πρωτογενούς και του δευτερογενούς τομέα αποτελούν δραστηριότητες παραγωγής και προσφοράς προϊόντων. Για παράδειγμα, ο μεταλλουργικός κλάδος συγκροτείται από τις εταιρείες παραγωγής προϊόντων μετάλλου και ο κλάδος των σιτηρών από τις αγροτικές επιχειρήσεις που παράγουν σιτηρά. Αντίθετα, η δραστηριότητα του τουρισμού επιδρά σε πολλούς κλάδους της οικονομίας, όπως μεταφορές (π.χ. ταξίδι με αεροπλάνο και transfer με λεωφορείο), διαμονής (σε ξενοδοχείο ή αλλού), εστίασης (σε εστιατόρια ή bar εντός ή εκτός του χώρου διαμονής), διασκέδασης (περιλαμβανομένων των επισκέψεων σε αξιοθέατα) και κατανάλωσης σε καταστήματα. Έτσι ο τουρισμός αποτελεί μια δραστηριότητα που -ούτως ή άλλως- αφορά πολλά και διάφορα μέρη του κοινωνικού και παραγωγικού ιστού μιας χώρας.

Ο Τουρισμός ως δραστηριότητα στην Ελλάδα

Η σπουδαιότητα του τουρισμού στην διαμόρφωση του ΑΕΠ της χώρας και της απασχόλησης θα αναλυθεί κατωτέρω διεξοδικά. Επιγραμματικά αναφέρουμε ότι ο τουρισμός αποτελεί τα τελευταία χρόνια για την ελληνική οικονομία το ανάχωμα στην ύφεση και την ατμομηχανή για την μείωση της ανεργίας. Επίσης, ο τουρισμός είναι ένας από τους λίγους τομείς που παρουσιάζουν επενδυτικό ενδιαφέρον και λόγω της σημασίας του μπορεί να αποτελέσει βασικό μοχλό για την επάνοδο της χώρας στην βιώσιμη ανάπτυξη. Λόγω δε της μεγάλης διασποράς των τουριστικών προορισμών ανά την χώρα, ο τουρισμός παίζει καταλυτικό ρόλο στην διαμόρφωση του εισοδήματος σε πολλές Περιφέρειες της χώρας. Στον αντίποδα, ο τουρισμός έχει έντονη εποχικότητα λόγω του ότι οι διακοπές για Ήλιο & Θάλασσα -που όμως αποτελούν και την μεγαλύτερη Ευρωπαϊκή προϊοντική αγορά- αποτελούν το βασικό τουριστικό προϊόν της χώρας.

Στόχος της παρούσας μελέτης

Δεδομένης της σημασίας του τουρισμού για την ελληνική οικονομία, η αποτύπωση των οικονομικών μεγεθών του αποτελεί προϋπόθεση για την διαμόρφωση και διατύπωση απόψεων και επιλογών ως προς την στρατηγική που πρέπει να ακολουθηθεί στον ελληνικό τουρισμό για την ανάπτυξή του και την επίλυση των προβλημάτων του. Η παρούσα μελέτη αποσκοπεί στο να συμβάλλει στην κατεύθυνση αυτή προσφέροντας μια βάση συζήτησης αποτυπώνοντας τα ακόλουθα μεγέθη του ελληνικού τουρισμού:

- την συμβολή του τουρισμού στην διαμόρφωση του ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας μέσω αναλυτικής καταγραφής και αποτύπωσης των μεγεθών για τον Εισερχόμενο Τουρισμό, τον Εγχώριο Τουρισμό, τις Επενδύσεις στον Τουρισμό και τις Έμμεσες και Προκαλούμενες Επιδράσεις του στην οικονομία,

- την περιφερειακή διάσταση του τουρισμού, δηλαδή την συμβολή του στη διαμόρφωση του ΑΕΠ των Περιφερειών της χώρας,

- την συμβολή του τουρισμού στη διατήρηση ισορροπίας στο Ισοζύγιο Πληρωμών της χώρας,

- την συμβολή του τουρισμού στην απασχόληση.

Εισερχόμενος Τουρισμός

ΕΙΣΕΡΧΟΜΕΝΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Αφίξεις και Έσοδα Εισερχομένων Τουριστών 2017

27,2 εκ.

Τουρίστες επισκέφθηκαν την Ελλάδα το 2017

Εισερχόμενος Τουρισμός, 2017				
	Αφίξεις	%	Έσοδα (€)	%
Ιαν	520.436	2%	156.745.700	1%
Φεβ	444.404	2%	134.220.234	1%
Μαρ	627.577	2%	190.160.000	1%
Απρ	1.009.699	4%	455.766.000	3%
Μαι	1.982.124	7%	1.043.583.000	7%
Ιουν	3.356.286	12%	1.949.939.000	14%
Ιούλ	5.141.621	19%	2.881.923.000	20%
Αυγ	5.813.441	21%	3.489.988.000	25%
Σεπ	4.639.734	17%	2.364.914.000	17%
Οκτ	2.355.849	9%	1.128.518.000	8%
Νοε	740.535	3%	218.929.000	2%
Δεκ	562.475	2%	187.854.000	1%
Σύνολο	27.194.181	100%	14.202.539.934	100%
Αεροπορικώς	17.946.012	66%		
Οδικώς	8.267.454	30%		
Σιδηρ/μικώς	11.227	0%		
Θαλασσίως	969.488	4%		

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ΤτΕ-Επεξεργασία INSETE Intelligence

Το 2017 η Ελλάδα υποδέχθηκε σχεδόν **27,2 εκ. τουρίστες**, μόνιμους κατοίκους άλλων χωρών («Μη Κάτοικοι»), και εισέπραξε σχεδόν **€ 14,2 δισ**.

Η εικόνα για το 2017 αναφορικά με την επιλογή του μεταφορικού μέσου των τουριστών που επιλέγουν την Ελλάδα για τις διακοπές τους είναι σχεδόν ίδια με τα προηγούμενα χρόνια. Συγκεκριμένα, οι **αεροπορικές αφίξεις** αποτέλεσαν το **66,0%** του συνόλου των αφίξεων ακολουθούμενες από τις **οδικές** με **30,4%** και τις **θαλάσσιες** με **3,6%**. Το ποσοστό των τουριστών που επέλεξαν το τρένο ως μέσο μεταφοράς για το ταξίδι τους στην Ελλάδα ήταν αμελητέο.

Η εποχικότητα των αφίξεων και των εσόδων καταδεικνύουν την εξάρτηση του τουρισμού της χώρας μας από το κυρίαρχο προϊόν –σε Ευρωπαϊκό επίπεδο- Ήλιος & Θάλασσα, καθώς από την έναρξη μέχρι την λήξη της καλοκαιρινής περιόδου (Απρίλιος – Σεπτέμβριος) καταγράφεται το **80,7** των αφίξεων και το **85,8%** των εσόδων.

Ειδικότερα, το **57,3% / 61,5%** των αφίξεων / εσόδων καταγράφεται στο 3ο τρίμηνο του έτους και το **23,3% / 24,3%** των αφίξεων / εσόδων στο 2ο τρίμηνο του έτους, που σηματοδοτεί την έναρξη την έναρξη της τουριστικής περιόδου.
Για το 1ο και 4ο τρίμηνο του έτους, τόσο οι αφίξεις όσο και τα έσοδα είναι συγκριτικά μικρότερα, με το 1ο τρίμηνο να καταγράφει το **5,9%** των αφίξεων και το **3,4%** των εσόδων και το 4ο τρίμηνο το **13,5%** των αφίξεων και **10,8%** των εσόδων.

Αφίξεις και Έσοδα Εισερχομένων Τουριστών

+9,7%
αύξηση αφίξεων

+11,4%
αύξηση εσόδων

Εισερχόμενος Τουρισμός, 2016 - 2017				
	Αφίξεις		Έσοδα	
	2016	2017	2016	2017
Ιαν	559.058	520.436	167.000.000	156.745.700
Φεβ	433.185	444.404	147.617.000	134.220.234
Μαρ	628.723	627.577	210.881.000	190.160.000
Απρ	901.581	1.009.699	409.432.000	455.766.000
Μαι	1.952.667	1.982.124	1.019.791.000	1.043.583.000
Ιουν	2.970.997	3.356.286	1.722.682.000	1.949.939.000
Ιούλ	4.664.388	5.141.621	2.697.905.000	2.881.923.000
Αυγ	5.084.156	5.813.441	2.952.098.000	3.489.988.000
Σεπ	4.149.739	4.639.734	2.069.227.000	2.364.914.000
Οκτ	2.174.081	2.355.849	969.703.000	1.128.518.000
Νοε	716.782	740.535	204.398.000	218.929.000
Δεκ	563.986	562.475	178.480.045	187.854.000
Σύνολο	24.799.349	27.194.181	12.749.214.045	14.202.539.934
Μεταβολή		9,7%		11,4%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ΤτΕ-Επεξεργασία INSETE Intelligence

	2016	2017	% Δ
Έσοδα (εκ. €)	12.749	14.203	11,4%
Διαν/σεις (χιλ.)	190.402	209.855	10,2%
Αφίξεις (χιλ.)	24.799	27.194	9,7%
Μέση Διάρκεια Παραμονής	7,7	7,7	0,5%
ΜΚΔ	514,1	522,3	1,6%
Δαπάνη/Διαν/ση	67,0	67,7	1,1%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ΤτΕ-Επεξεργασία INSETE Intelligence

Το 2017, ο εισερχόμενος τουρισμός παρουσίασε **αύξηση αφίξεων (+9,7%)** και **εσόδων (+11,4%),** πετυχαίνοντας νέα επίπεδα ρεκόρ **27,2 εκ. και € 14,2 δισ. αντίστοιχα.** Συγκεκριμένα, τα έσοδα μετά την πτώση του 2016 **(-6,8%)** σημείωσαν μεγάλη αύξηση, υπερβαίνοντας τα έσοδα του 2015 που αποτελούσαν έως τώρα την καλύτερη επίδοση στις ταξιδιωτικές εισπράξεις. Παράλληλα, στις διανυκτερεύσεις η αύξηση αγγίζει το **+10,2%** και συνολικά ανήλθαν σε σχεδόν **210 εκ.,** που επίσης αποτελεί νέο ρεκόρ.

Η Μέση κατά Κεφαλήν Δαπάνη (ΜΚΔ) ανήλθε στα **€ 522,3** εμφανίζοντας **αύξηση** κατά **+1,6%** που οφείλεται πρωτίστως στην **αύξηση** της **Δαπάνης ανά Διανυκτέρευση κατά +1,1% (από € 67,0 σε € 67,7)** και δευτερευόντως στην **οριακή αύξηση της Μέσης Διάρκειας Παραμονής κατά +0,5% (7,7 διανυκτερεύσεις)**.

Βάσει της ακολουθούμενης μεθοδολογίας[1] για την καταγραφή των **εσόδων**, αυτά **δεν περιλαμβάνουν το μέρος της δαπάνης του τουρίστα που παρέμεινε πρωτογενώς στο εξωτερικό**, π.χ. η αμοιβή και το κέρδος του Tour Operator, **αλλά** περιλαμβάνουν **μόνο το μέρος της δαπάνης του τουρίστα που καταναλώθηκε στην Ελλάδα, π.χ.** το έσοδο του ξενοδοχείου ή τη δαπάνη του τουρίστα στα καταστήματα.

Ομοίως, δεν περιλαμβάνουν ούτε τα έσοδα από τις αερομεταφορές και θαλάσσιες μεταφορές των εισερχόμενων τουριστών για την μετάβασή τους στην Ελλάδα, που καταγράφονται ξεχωριστά και αθροίζονται με όλες τις άλλες δαπάνες μεταφορών όπως π.χ. cargo, ούτε τα στοιχεία από επιβάτες κρουαζιέρας. Τα πρόσθετα αυτά έσοδα, όπως και η εγχώρια τουριστική δαπάνη, εξετάζονται αναλυτικά κατωτέρω.

[1] http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/oikodelt200607.pdf

Αφίξεις και Έσοδα από Κρουαζιέρα

3,0 εκ. Τουρίστες Κρουαζιέρας και -6,5% μείωση δαπανών

Τουρισμός Κρουαζιέρας				
	Αφίξεις		Έσοδα (€)	
	2016	2017	2016	2017
Α' Τρίμηνο	88.939	44.985	13.584.000	8.356.066
Β' Τρίμηνο	973.271	588.868	149.872.000	138.411.000
Γ' Τρίμηνο	1.577.282	1.744.421	220.983.000	207.044.000
Δ' Τρίμηνο	631.990	588.574	73.048.955	73.838.000
Σύνολο	3.271.482	2.966.848	457.487.955	427.649.066
Μεταβολή 2016-2017		-9,3%		-6,5%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ΤτΕ-Επεξεργασία INSETE Intelligence

Τέλος, τα στοιχεία της Έρευνας Συνόρων της ΤτΕ που παραθέσαμε δεν περιλαμβάνουν ούτε τους επιβάτες κρουαζιέρας, εκτός από αυτούς που τελειώνουν την κρουαζιέρα τους στην Ελλάδα και αναχωρούν από κάποιο ελληνικό αεροδρόμιο ή λιμάνι. Το ποσοστό των επιβατών αυτών είναι πολύ μικρό. Προκειμένου, συνεπώς, να καταγραφεί και η κίνηση των επιβατών κρουαζιέρας και οι εισπράξεις από αυτούς, η ΤτΕ εκπονεί και την Έρευνα Κρουαζιέρας. Σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας αυτής, το **2017 η Ελλάδα υποδέχθηκε σχεδόν 3,0 εκ.** τουρίστες κρουαζιέρας, μειωμένους σε σύγκριση με το 2016 κατά **-9,3%,** και **εισέπραξε σχεδόν € 428 εκ., μειωμένα κατά -6,5%.**

Η εποχικότητα των επιβατών κρουαζιέρας ήταν επίσης μεγάλη για το 2017, αλλά συγκριτικά μικρότερη από αυτήν του εισερχόμενου τουρισμού αφού στο 3ο τρίμηνο έχουμε το **58,8%** των αφίξεων και το **48,4%** των εσόδων και στο 2ο και 4ο τρίμηνο το **19,8%/19,8% των αφίξεων και 32,4%/17,3% των εσόδων** αντίστοιχα. Για το 1ο τρίμηνο ο τουρισμός κρουαζιέρας ήταν πρακτικά ανύπαρκτος με μόλις το 1**,5%** των αφίξεων και το **2,0%** των εσόδων.

Πλέον των παραπάνω, για τον υπολογισμό του συνολικού εσόδου από κρουαζιέρα, θα πρέπει να προσμετρηθούν και οι δαπάνες των εταιρειών κρουαζιέρας που το 2016 ήταν **€ 169 εκ.** Συνεπώς με αντίστοιχη αναλογική μείωση όπως τα έσοδα που αποτυπώνονται στην Έρευνα Κρουαζιέρας της ΤτΕ, τα έσοδα αυτά εκτιμώνται σε **€ 158 εκ**. για το 2017.

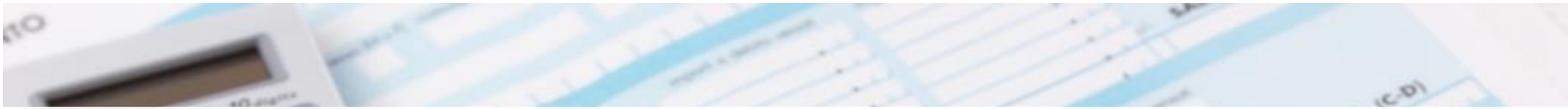

Έσοδα Αερομεταφορών και Θαλάσσιων μεταφορών

Όπως αναφέραμε, η Έρευνα Συνόρων της ΤτΕ δεν περιλαμβάνει την δαπάνη των τουριστών για μεταφορά προς και από την Ελλάδα. Ένα μέρος της δαπάνης αυτής εισπράττεται από ελληνικές εταιρείες και άρα το σύνολο των εσόδων αυτών αποτελεί έσοδο της χώρας προερχόμενο από τον τουρισμό. Ένα άλλο μέρος της δαπάνης αυτής καταβάλλεται σε εταιρείες του εξωτερικού οι οποίες, στη συνέχεια, καταβάλλουν μέρος του εσόδου τους για την εξυπηρέτηση των πελατών τους (πχ για το προσωπικό που απασχολούν στην Ελλάδα ή για αμοιβές εταιρειών handling). Προκειμένου να προσδιορίσουμε το έσοδο της χώρας από αεροπορικές και θαλάσσιες μεταφορές, επικοινωνήσαμε με επαγγελματικές ενώσεις και εταιρείες που δραστηριοποιούνται στους κλάδους αυτούς (αεροπορικές εταιρείες, ακτοπλοϊκές εταιρείες, εταιρείες handling κλπ.).

Σύμφωνα με τα στοιχεία που συλλέξαμε, τα έσοδα των ελληνικών επιχειρήσεων από τη δραστηριότητα αυτή εκτιμώνται το 2017 σε **€ 1.468 εκ. (+10,7%)** για τις αερομεταφορές και **€ 90 εκ. (-32,0%)** για τις θαλάσσιες μεταφορές, έναντι **€ 1.326 εκ.** και **€ 133 εκ.** αντίστοιχα για το 2016. Η μείωση στις θαλάσσιες μεταφορές οφείλεται στην πώληση πλοίων της MINOAN στην εταιρία GRIMALDI.

Έσοδα Οδικών και Σιδηροδρομικών Μεταφορών

Οδικές Μεταφορές: το μέρος της δαπάνης των κατοίκων αλλοδαπής που αφορά σε κατανάλωση εντός Ελλάδος (πχ κατανάλωση βενζίνης) καταγράφεται από την Έρευνα Συνόρων της ΤτΕ, ενώ το μέρος της δαπάνης που αφορά σε κατανάλωση εκτός Ελλάδος δεν αφορά στην παρούσα καταγραφή.

Σιδηροδρομικές Μεταφορές: το μέρος της δαπάνης των κατοίκων αλλοδαπής που αφορά σε κατανάλωση εντός Ελλάδος καταγράφεται από την Έρευνα Συνόρων της ΤτΕ, ενώ το μέρος της δαπάνης που αφορά σε κατανάλωση εκτός Ελλάδος δεν αφορά στην παρούσα καταγραφή. Το εκτιμώμενο –πρόσθετο- έσοδο του ΟΣΕ κρίνεται ως αμελητέο αφού η εκτίμηση για τον αριθμό εισερχομένων τουριστών με σιδηρόδρομο ανήρχετο σε λιγότερο από 15.000.

ΕΓΧΩΡΙΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

-63,9%

μειώθηκε ο εγχώριος Τουρισμός από το 2008

Σύμφωνα με την «Έρευνα Διακοπών» της ΕΛΣΤΑΤ για το 2017**, η εγχώρια τουριστική δαπάνη για ταξίδια με τουλάχιστον 1 διανυκτέρευση ήταν € 1.398 εκ**. όταν για το 2016 ήταν **€ 1.287 εκ.**, δηλαδή αυξημένη κατά **+8,7%** σε σύγκριση με το 2016. Αξίζει να σημειωθεί ότι το 2008, η αντίστοιχη δαπάνη ήταν **€ 3.868 εκ.** Δηλαδή, κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, **η δαπάνη του εγχώριου τουρισμού μειώθηκε κατά περίπου -63,9%.**

Για τα ταξίδια με τουλάχιστον **1** διανυκτέρευση την περίοδο 2016 - 2017, προκύπτει ότι:

- ο αριθμός των ταξιδιών αυξήθηκε κατά **+15,4%** (από **4,6 εκατ.** ταξίδια το 2016 σε **5,3 εκατ.** ταξίδια το 2017)**,**
- η Μέση κατά Κεφαλή Δαπάνη ανά ταξίδι μειώθηκε κατά **-5,8%** (από **€ 280** το 2016 σε **€ 264** το 2017),
- ενώ η συνολική δαπάνη αυξήθηκε κατά **+8,7%** (από **€ 1,3 δισ.** το 2016 σε **€ 1,4 δισ.** το 2017)**.**

Εγχώριος Τουρισμός Ταξίδια με 1 τουλάχιστον Διανυκτερεύση					
	2014	2015	2016	2017	%Δ
Ταξίδια	5.340.163	4.841.525	4.590.484	5.296.499	15,4%
Δαπάνη (€)	1.352.466.146	1.264.125.934	1.286.735.621	1.398.365.311	8,7%
ΜΚΔ (€)/ταξίδι	253	261	280	264	-5,8%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ΤτΕ-Επεξεργασία INSETE Intelligence

Τουρισμός: Επενδύσεις και έμμεσα οφέλη

ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ - 1

€ 1,5 δισ. οι επενδύσεις των ξενοδοχείων, με € 881 εκ. εγχώρια προστιθέμενη αξία

Επενδύσεις στον ξενοδοχειακό κλάδο

Για την εκτίμηση των επενδύσεων που πραγματοποιήθηκαν από τον ξενοδοχειακό κλάδο στην Ελλάδα τα έτη 2016 και 2017, λήφθηκαν υπόψιν

- για νέες κατασκευές, ο αριθμός των νέων δωματίων που κατασκευάστηκαν σύμφωνα με το Μητρώο Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΜΗΤΕ) καθώς και το Μέσο Εκτιμώμενο Κόστος Κατασκευής νέων δωματίων ανά κατηγορία αστεριού βάσει στοιχείων αγοράς.
- για ανακαινίσεις, ο αριθμός δωματίων ανά κατηγορία στην λήξη του προηγούμενου έτους βάσει ΜΗΤΕ, καθώς και το Μέσο Κόστος Ανακαίνισης/Επισκευής υπαρχόντων δωματίων ανά κατηγορία αστεριού (βάσει μελέτης ΞΕΕ «Εξελίξεις στα Βασικά Μεγέθη της Ελληνικής Ξενοδοχίας 2018»).

Με βάση τα παραπάνω, το σύνολο των επενδύσεων από τον ξενοδοχειακό κλάδο για κατασκευή νέων και για ανακαίνιση/επισκευή υπαρχόντων ξενοδοχειακών δωματίων τα έτη 2016 και 2017 εκτιμήθηκε σε **περίπου € 1.849 εκατ.** και **€ 1.541 εκατ.** αντίστοιχα – **μείωση -17%.**

Από τα ποσά αυτά ένα μέρος αφορά σε εισαγόμενα αγαθά και υπηρεσίες και το υπόλοιπο σε υπηρεσίες και αγαθά εγχώριας προστιθέμενης αξίας.

Λαμβάνοντας υπόψη την κατανομή αυτή, υπολογίζεται ότι η επένδυση του ξενοδοχειακού κλάδου για τα έτη 2016 και 2017, καθαρή από εισαγωγές, ανέρχεται σε **περίπου € 1.071 εκατ.** και **€ 881 εκατ.** αντίστοιχα – **μείωση -18%**.

Νέες Κατασκευές Ξενοδοχείων						
		Σύνολο	5*	4*	3*	2*/1*
Νέα Δωμάτια	2016	13.616	4.773	2.996	2.865	2.982
	2017	9.317	1.474	3.173	2.157	2.513
Κόστος Κατασκευής (€ εκατ.)	2016	1.159	540	287	212	121
	2017	779	179	326	171	102
Εγχώρια Προστ. Αξία (€ εκατ.)	2016	720	317	179	140	85
	2017	493	105	203	113	71
Πηγή: ΜΗΤΕ, ΞΕΕ - Εκτιμήσεις-Επεξεργασία INSETE Intelligence						

Ανακαινίσεις Ξενοδοχείων						
		Σύνολο	5*	4*	3*	2*/1*
Δωμάτια, τέλος έτους	2015	423.954	71.051	109.072	98.876	144.955
	2016	421.480	71.619	106.959	98.523	144.379
Κόστος Ανακαίνισης (€ εκατ.)	2016	689	217	223	129	121
	2017	762	243	243	143	134
Εγχώρια Προστ. Αξία (€ εκατ.)	2016	351	96	111	71	73
	2017	388	108	121	79	81
Πηγή: ΜΗΤΕ, ΞΕΕ - Εκτιμήσεις-Επεξεργασία INSETE Intelligence						

Επενδύσεις Ξενοδοχείων σε Εγχώρια Προστιθέμενη Αξία						
		Σύνολο	5*	4*	3*	2*/1*
Εγχώρια Προστ. Αξία (€ εκατ.)	2016	1.071	413	290	211	157
	2017	881	213	324	192	152
Πηγή: ΜΗΤΕ, ΞΕΕ - Εκτιμήσεις-Επεξεργασία INSETE Intelligence						

ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ - 2

€ 3,4 δισ. οι επενδύσεις στον τουρισμό, με € 1,3 δισ. εγχώρια προστιθέμενη αξία

Επενδύσεις στους άλλους κλάδους του τουρισμού, πλην ξενοδοχείων

Σύμφωνα με το ΙΟΒΕ (2012), τα έσοδα των καταλυμάτων, που δεν περιλαμβάνουν μόνο ξενοδοχεία αλλά και ενοικιαζόμενα δωμάτια, βίλλες κλπ., αντιπροσωπεύουν το 45,3% της τουριστικής δραστηριότητας. Ελλείψει στοιχείων για τους άλλους κλάδους, αλλά και λαμβάνοντας υπόψη ότι ο ξενοδοχειακός κλάδος προσφέρει μόνο ένα μέρος των καταλυμάτων, μπορεί κανείς αναλογικά να εκτιμήσει το σύνολο της επένδυσης των άλλων κλάδων σε € 2.232 εκατ. για το 2016 και € 1.861 εκατ. για το 2017. Αναγνωρίζοντας ότι, σε σχέση με τους άλλους κλάδους που εξυπηρετούν τον τουρισμό, ο ξενοδοχειακός κλάδος είναι συγκριτικά μεγαλύτερης εντάσεως κεφαλαίου και προκειμένου να είμαστε συντηρητικοί στις προβλέψεις μας, απομειώνουμε το ποσό αυτό κατά το 1/3 και εκτιμούμε την συνολική δαπάνη των άλλων κλάδων σε **€ 1.488 εκατ.** για το 2016 και **€ 1.241 εκατ.** για το 2017 – **μείωση -17%**.

Συγκρινόμενοι με τον ξενοδοχειακό κλάδο, οι άλλοι κλάδοι έχουν επίσης χαμηλότερη αναλογία εγχώριας δαπάνης στις επενδύσεις, λόγω του ότι επενδύουν περισσότερο σε μηχανήματα και εξοπλισμό και λιγότερο σε κτίρια. Συντηρητικά η επενδυτική δαπάνη σε εγχώρια προστιθέμενη αξία εκτιμάται στο 1/3 της συνολικής επένδυσης.

Συνεπώς η επένδυση των άλλων κλάδων με όρους εγχώριας προστιθέμενης αξίας ανέρχεται σε **€ 496 εκατ.** για το 2016 και **€ 414 εκατ.** για το 2017 – **μείωση -17%**.

Επενδύσεις (€ εκατ.)		
	Σύνολο	Εγχώρια Προστιθέμενη Αξία
2016	1.488	496
2017	1.241	414

Πηγή: ΙΟΒΕ - Εκτιμήσεις-Επεξεργασία INSETE Intelligence

Επενδύσεις στον τουρισμό συνολικά

Βάσει των παραπάνω, το σύνολο της επενδυτικής δραστηριότητας του τουρισμού για το 2016 ανέρχεται στα **€ 4.081 εκατ.**, εκ των οποίων **€ 1.567 εκατ.** αφορούν σε δαπάνη εγχώριας προστιθέμενης αξίας. Τα αντίστοιχα μεγέθη για το 2017 είναι **€ 3.402 εκατ.** και **€ 1.294 εκατ.** – **μείωση -17%**.

Επενδύσεις (€ εκατ.)		
	Σύνολο	Εγχώρια Προστιθέμενη Αξία
2016	4.081	1.567
2017	3.402	1.294

Πηγή: ΙΟΒΕ - Εκτιμήσεις-Επεξεργασία INSETE Intelligence

ΤΑ ΕΜΜΕΣΑ ΟΦΕΛΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Για κάθε € 1 αύξηση στα τουριστικά έσοδα, το ΑΕΠ αυξάνει κατά € 2,65

	% Κατανομή Τουριστικών Εσόδων	Πολλαπλασιαστής
Καταλύματα	45,3	2,50
Εστίαση	18,0	2,50
Θαλάσσιες Μεταφορές	9,0	2,41
Οδικές Μεταφορές	7,1	3,25
Εναέριες Μεταφορές	5,4	2,98
Εμπόριο	4,9	3,69
Ψυχαγωγία	3,8	1,90
Ταξιδιωτικά Γραφεία	3,7	3,68
Ενοικίαση Αυτ/των	1,8	1,39
Συνέδρια	1,0	4,13
Σταθμισμένος Μέσος Όρος		2,65

Πηγή: ΚΕΠΕ, ΙΟΒΕ - Επεξεργασία INSETE Intelligence

Σύμφωνα με το ΙΟΒΕ (2012), κάθε € 1,0 που δημιουργεί η τουριστική δραστηριότητα, δημιουργεί έμμεση και προκαλούμενη πρόσθετη οικονομική δραστηριότητα **€ 1,2** και άρα, συνολικά, δημιουργεί **€ 2,2** ΑΕΠ. Δηλαδή, ο πολλαπλασιαστής της τουριστικής δραστηριότητας ανέρχεται σε 2,2.

Στον πίνακα απεικονίζονται οι πολλαπλασιαστές των επιμέρους κλάδων της ελληνικής οικονομίας σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη του ΚΕΠΕ (2014), καθώς και η ποσοστιαία συμβολή του κάθε υποκλάδου στην ελληνική τουριστική δραστηριότητα σύμφωνα με την μελέτη του ΙΟΒΕ (2012).

Σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, ο προκύπτων πολλαπλασιαστής του τουρισμού για την ελληνική τουριστική οικονομία ανέρχεται σε **2,65** που σημαίνει πως για κάθε **€ 1,0** από την τουριστική δραστηριότητα, δημιουργείται έμμεση και προκαλούμενη πρόσθετη οικονομική δραστηριότητα **€ 1,65** και άρα, συνολικά, το ΑΕΠ αυξάνει κατά **€ 2,65.**

Συνεπώς ο πολλαπλασιαστής της τουριστικής δραστηριότητας κυμαίνεται μεταξύ **2,2** και **2,65.**

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

90%+ του τουρισμού είναι εξαγωγική δραστηριότητα

Κατηγορία Δαπάνης	2016, € εκ.	2017, € εκ.
Δαπάνη Εισερχόμενων Τουριστών	€12.749	€14.203
Δαπάνη Τουριστών Κρουαζιέρας	457	428
Δαπάνη Εταιρειών Κρουαζιέρας	169	158
Αερομεταφορές	1.326	1.468
Θαλάσσιες Μεταφορές	133	90
Εγχώριος Τουρισμός	1.287	1.398
Επενδύσεις	1.567	1.294
Άμεση Επίπτωση Τουρισμού	€17.688	€19.039
ως % ΑΕΠ	10,0%	10,6%
πολλαπλασιαστής ΙΟΒΕ	2,2	2,2
Έμμεσο και Άμεσο Αποτέλεσμα	€38.913	€41.885
ως % ΑΕΠ	22,0%	23,2%
πολλαπλασιαστής ΚΕΠΕ	2,65	2,65
Έμμεσο και Άμεσο Αποτέλεσμα	€46.872	€50.452
ως % ΑΕΠ	26,6%	28,0%
ΑΕΠ	€176.488	€180.218

Πηγή: INSETE Intelligence
Τα στοιχεία του ΑΕΠ υπόκεινται σε αλλαγή

Σύμφωνα με την 2η εκτίμηση της ΕΛΣΤΑΤ, το ΑΕΠ της χώρας, σε τρέχουσες τιμές, το 2017 διαμορφώθηκε στα **€ 180.218** εκατ. αυξημένο κατά **+2,1%** σε σύγκριση με το 2016 (€ 176.488 εκ.).

Συνοψίζοντας τα στοιχεία για τον τουρισμό που παραθέσαμε παραπάνω και συγκρίνοντάς τα και με το ΑΕΠ της χώρας προκύπτει η ακόλουθη εικόνα:

- η άμεση συνεισφορά του τουρισμού στη διαμόρφωση του ΑΕΠ ανήλθε στο **10,6%** ή σε περίπου **€ 19,0 δισ**.
- συνυπολογίζοντας και τα πολλαπλασιαστικά οφέλη, η συνολική συνεισφορά ανέρχεται μεταξύ **€ 41,9** και **€ 50,5 δισ**., δηλαδή κυμάνθηκε μεταξύ **23,2%** του ΑΕΠ και **28,0%** του ΑΕΠ, καθιστώντας τον τουρισμό βασικό πυλώνα της Ελληνικής οικονομίας,
- το ΑΕΠ παρουσίασε αύξηση **+2,1%**, ενώ η δραστηριότητα του τουρισμού αυξήθηκε κατά **+7,6%** ή **€ 1.351 εκ.** (άμεσα) ή περίπου **€ 2.972 εκατ./ 3.580 εκατ.** έμμεσα και άμεσα,
- περισσότερο από το **90%** του εισοδήματος της τουριστικής δραστηριότητας προέρχεται από το εξωτερικό, καθιστώντας τον τουρισμό σχεδόν αμιγώς εξαγωγική δραστηριότητα.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΗ ΑΝΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ

Ο τουρισμός στηρίζει τα εισοδήματα της Περιφέρειας

Περιφέρεια	% κατανομή εσόδων εισερχόμενου τουρισμού 2017	αναλογία άμεσης τουριστικής δαπάνης 2017 - σε € εκ.	ΑΕΠ Περιφερειών 2017*- σε εκ.	άμεση συμβολή τουρισμού στο ΑΕΠ Περιφέρειας με στοιχεία 2017	κατά κεφαλήν ΑΕΠ 2016 - σε €
Ν. Αιγαίο	25,7%	4.898	6.107	80,2%	17.769
Κρήτη	23,0%	4.370	8.917	49,0%	13.811
Αττική	14,7%	2.792	85.645	3,3%	22.204
Κεντ. Μακεδονία	13,0%	2.483	24.750	10,0%	12.880
Ιόνια Νησιά	12,5%	2.379	3.190	74,6%	15.182
Πελοπόννησος	2,2%	412	8.044	5,1%	13.579
Θεσσαλία	2,0%	388	9.409	4,1%	12.662
Αν. Μακεδονία & Θράκη	2,0%	378	7.047	5,4%	11.432
Ήπειρος	1,5%	290	4.044	7,2%	11.785
Δυτ. Ελλάδα	1,1%	213	8.202	2,6%	12.058
Β. Αιγαίο	1,2%	224	2.507	8,9%	12.266
Στερεά Ελλάδα	0,8%	152	8.358	1,8%	14.727
Δυτ. Μακεδονία	0,3%	60	3.998	1,5%	14.361
Σύνολο Χώρας	**100,0%**	**19.038**	**180.218**	**10,6%**	**16.378**

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ΤτΕ – Επεξεργασία INSETE Intelligence
** Η κατανομή του ΑΕΠ των Περιφερειών είναι εκτίμηση λαμβάνοντας υπόψιν την ποσοστιαία κατανομή του 2016*

Ελλείψει στοιχείων για την περιφερειακή κατανομή της συνολικής τουριστικής δαπάνης, η εκτίμησή της γίνεται προσεγγιστικά, βάσει της κατανομής των εσόδων του εισερχόμενου τουρισμού, όπως αυτά αποτυπώνονται από την Έρευνα Συνόρων της Τράπεζας της Ελλάδας. Τα στοιχεία αυτά συγκρίνονται με την εκτίμηση του ΑΕΠ της κάθε Περιφέρειας, λαμβάνοντας υπόψιν αφενός το ΑΕΠ του 2017 και αφετέρου την τελευταία διαθέσιμη % κατανομή (στοιχεία 2016).

Λόγω της προσεγγιστικής φύσης των στοιχείων του πίνακα, η εικόνα που αναδεικνύει είναι κατά κύριο λόγο ενδεικτική.

Παρόλα αυτά είναι εντυπωσιακή η συμμετοχή του τουρισμού στην διαμόρφωση του ΑΕΠ του Νοτίου Αιγαίου (80,2%), των Ιονίων Νήσων (74,6%) και της Κρήτης (49,0%). Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει το γεγονός ότι - εξαιρούμενης της Αττικής - το Νότιο Αιγαίο, με κύρια οικονομική δραστηριότητα τον τουρισμό, έχει το υψηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ ενώ επίσης η Κρήτη και τα Ιόνια Νησιά έχουν από τα υψηλότερα.

ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΠΛΗΡΩΜΩΝ

Ιδιαίτερα υψηλή είναι η συμβολή του τουρισμού στην κάλυψη του ελλείματος του εμπορικού ισοζυγίου

	2016 (εκ. €)	2017 (εκ. €)	% μεταβολή
Ισοζύγιο Αγαθών	-17.960	-19.834	*-10,4%*
Ταξιδιωτικές Εισπράξεις (περ. κρουαζιέρα)	13.207	14.630	*10,8%*
ως % ελείμματος Ισοζυγίου Αγαθών	74%	74%	
Εκτίμηση Εσόδων από Μεταφορές	1.627	1.716	
Ταξιδιωτικές Εισπράξεις και Μεταφορές/Ισοζύγιο αγαθών	*83%*	*82%*	
Εξαγωγές Αγαθών	24.613	28.040	*13,9%*
Εξαγωγές Αγαθών πλην Πλοίων και Καυσίμων	18.331	20.051	*9,4%*
Ταξιδιωτικές Εισπράξεις / Εξαγωγές Αγαθών	54%	52%	
Ταξιδιωτικές Εισπράξεις και μεταφορές / Εξαγωγές Αγαθών	60%	58%	
Ταξιδιωτικές Εισπράξεις / Εξαγωγές Αγαθών πλην Πλοίων και Καυσίμων	72%	73%	
Ταξιδιωτικές Εισπράξεις και μεταφορές / Εξαγωγές Αγαθών πλην Πλοίων και Καυσίμων	81%	82%	

Πηγή: ΤτΕ – Επεξεργασία INSETE Intelligence

Ο τουρισμός αποτελεί μια από τις σημαντικότερες πηγές εσόδων της χώρας που εξισορροπούν το Ισοζύγιο Πληρωμών. Συγκεκριμένα, για το 2017 **οι ταξιδιωτικές εισπράξεις κάλυψαν το 74,0% του ελλείμματος του Ισοζυγίου Αγαθών** (όσο και το 2016). Μάλιστα αν συνυπολογιστούν και τα έσοδα αερομεταφορών, κρουαζιέρας κλπ. που η ΤτΕ υπολογίζει σε άλλους κωδικούς του ισοζυγίου πληρωμών, τότε η συμβολή του εισερχόμενου τουρισμού στην κάλυψη του ελλείμματος ισοζυγίου αγαθών φτάνει το **82,0%** (έναντι 83% το 2016).

Επίσης, οι εισπράξεις από τον τουρισμό το 2017 αντιπροσωπεύουν το **52,0%** (έναντι 54,0% το 2016) του συνόλου των εισπράξεων από τις εξαγωγές κάθε μορφής αγαθών που κάνει η χώρα. Αν στις εισπράξεις αυτές συνυπολογιστούν και τα έσοδα από τις μεταφορές, τότε το σύνολο ισούται με το **58,0%** (έναντι 60,0% το 2016) των εισπράξεων από τις εξαγωγές αγαθών.

Αν από τις εξαγωγές αγαθών αφαιρεθούν οι εξαγωγές πλοίων και καυσίμων, τότε το ποσοστό των εισπράξεων από τον τουρισμό ισούται με το **73,0%** (έναντι 72,0% το 2016) του συνόλου των εισπράξεων από τις εξαγωγές αγαθών. Επίσης, εάν στις εισπράξεις του τουρισμού συνυπολογίσουμε και τις μεταφορές, το ποσοστό των εισπράξεων ισούται με το **82,0%** (έναντι 81% το 2016) των εισπράξεων από τις εξαγωγές αγαθών που κάνει η χώρα πλην πλοίων και καυσίμων.

ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

Ο τουρισμός συνεχίζει να δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας

Εξέλιξη απασχόλησης για τα έτη 2016 - 2017 (σε χιλ.)	2016				2017			
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4
Σύνολο	3.606	3.703	3.737	3.649	3.659	3.791	3.824	3.736
% μεταβολή					1,5%	2,4%	2,3%	2,4%
Καταλύματα - Εστίαση	303	352	381	329	303	375	399	325
% μεταβολή					0,2%	6,6%	4,6%	-1,0%

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΛΣΤΑΤ – Επεξεργασία INSETE Intelligence

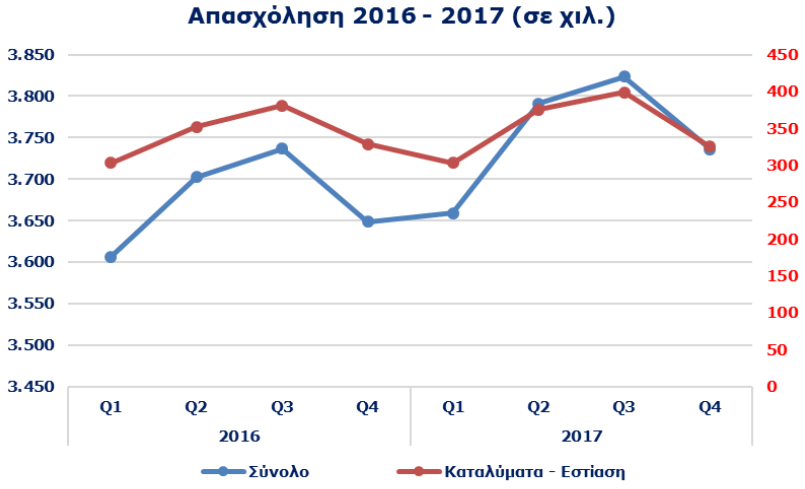

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΛΣΤΑΤ - Επεξεργασία INSETE Intelligence

Ο τουρισμός, εκτός από την μεγάλη συμβολή του στο ΑΕΠ της χώρας έχει μεγάλη συμβολή και στην απασχόληση και, τα τελευταία χρόνια έχει συμβάλει σημαντικά στην μείωση της ανεργίας. Η πορεία αυτή συνεχίστηκε και το 2017, ιδιαίτερα στο 2ο και 3ο τρίμηνο, όπου η απασχόληση στον τουρισμό αυξήθηκε +6,6% και + 4,6% αντίστοιχα.

Όπως ήδη αναφέρθηκε (βλ. πίνακα στην σελ. 13 με στοιχεία ΙΟΒΕ (2012)), τα καταλύματα και η εστίαση αντιπροσωπεύουν το 63,3% της τουριστικής δαπάνης στην Ελλάδα.
Με την υπόθεση εργασίας ότι αντίστοιχη είναι και η συμβολή των δύο αυτών κλάδων στην απασχόληση σε δραστηριότητες που σχετίζονται με τον τουρισμό, μπορούμε να συνάγουμε ότι το σύνολο της απασχόλησης που δημιούργησε ο τουρισμός κατά την αιχμή (Q3) του 2017 εκτιμάται σε **630 χιλιάδες εργαζόμενους ή το 16,5% της συνολικής απασχόλησης.** Αν συνυπολογισθούν, με πολλαπλασιαστή αντίστοιχο του ΑΕΠ (2,2 ή 2,65), τότε η συνολική απασχόληση (άμεση και έμμεση) που δημιουργεί ο τουρισμός ανέρχεται στο **36,2%** έως **43,7%** του συνόλου.

Συμπεράσματα

Η συνεισφορά του τουρισμού

10,6% του ΑΕΠ

16,5% της απασχόλησης

Συμπερασματικά, ο τουρισμός το 2017:

- παρουσίασε **αύξηση εσόδων από το εξωτερικό κατά +10,2% ή + € 1.512 εκ. (περιλαμβάνονται τα έξοδα μετάβασης και οι εισπράξεις από κρουαζιέρες).**

- **είχε σημαντική επενδυτική δραστηριότητα € 3,4 δισ., εκ των οποίων τα € 1,3 δισ. σε εγχώρια προστιθέμενη αξία.**

- **η αύξηση της άμεσης συνεισφοράς του τουρισμού στο ΑΕΠ εκτιμάται σε + € 1.351** (από € 17.688 εκ. άμεσης συνεισφοράς στο ΑΕΠ το 2016 σε **€ 19.039 εκ. το 2017**)

- **συνέβαλε άμεσα στη δημιουργία του 10,6% του ΑΕΠ της χώρας**, ενώ η **άμεση και έμμεση συμβολή του εκτιμάται από 23,2% έως 28,0%,**

- από κάθε **€ 1,0 τουριστικής δραστηριότητας, δημιουργείται επιπλέον € 1,2 έως 1,65 πρόσθετης οικονομικής δραστηριότητας**. Ως αποτέλεσμα για κάθε € 1,0 τουριστικού εσόδου, το ΑΕΠ της χώρας αυξάνεται κατά € 2,2 έως € 2,65, **δηλαδή ο τουρισμός είναι ένας κλάδος με μεγάλη διάχυση ωφελειών στην οικονομία**,

- η οικονομία τριών νησιωτικών Περιφερειών εξαρτάται εξ ολοκλήρου από τον τουρισμό, αφού η συνεισφορά του τουρισμού στο Περιφερειακό ΑΕΠ ανέρχεται σε **49% στην Κρήτη, 74,6% στα Ιόνια Νησιά και 80,2% στο Νότιο Αιγαίο**. Οι Περιφέρειες αυτές έχουν από τα υψηλότερα κατά κεφαλήν ΑΕΠ στη χώρα, τεκμηριώνοντας την άποψη ότι ο τουρισμός οδηγεί σε βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των περιοχών στις οποίες αναπτύσσεται,

- **συμβάλλει άμεσα στην αιχμή (Q3) στο 16,5% της απασχόλησης** και συνολικά (άμεσα και έμμεσα) μεταξύ 36,2% και 43,7% ενώ αποτέλεσε και αποτελεί βασικό μοχλό μείωσης της ανεργίας,

- **κάλυψε με τις ταξιδιωτικές εισπράξεις το 74,0% του ελλείμματος** του ισοζυγίου αγαθών. Οι εισπράξεις αυτές ισούνται με το 73,0% των εισπράξεων από τις εξαγωγές όλων των άλλων προϊόντων που εξάγει η χώρα, εξαιρουμένων των εισπράξεων από εξαγωγή πλοίων και καυσίμων.

- **αν στις ταξιδιωτικές εισπράξεις συνυπολογισθούν και οι εισπράξεις από αερομεταφορές και θαλάσσιες μεταφορές από τον εισερχόμενο τουρισμό**, τότε το **σύνολο των ταξιδιωτικών εισπράξεων ισούται με το 82,0% των εισπράξεων** από τις εξαγωγές όλων των άλλων προϊόντων πλην πλοίων και καυσίμων.

Είναι προφανής από τα παραπάνω αφενός η σπουδαιότητα του τουρισμού για την ελληνική οικονομία και αφετέρου ο δυναμισμός του.

Πηγές

- Ελληνική Στατιστική Αρχή,
- Έρευνα Συνόρων της Τράπεζας της Ελλάδας,
- Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας,
- Cruise Line Industry Association,
- Σύνδεσμος Επιχειρήσεων Επιβατηγού Ναυτιλίας,
- ΞΕΕ (2018), Βασικά μεγέθη της ελληνικής ξενοδοχίας 2018,
- ΙΟΒΕ (2012), Η επίδραση του τουρισμού στην ελληνική οικονομία,
- ΚΕΠΕ (2014), Οικονομικές Εξελίξεις, Τεύχος 24, Ιούνιος 2014,
- Άρης Ίκκος & Σεραφείμ Κουτσός (2017), Η συμβολή του τουρισμού στην ελληνική οικονομία το 2016 (ΙΝΣΕΤΕ),
- CLIA (2016), Contribution of Cruise Tourism to the Economies of Europe 2015,

Η παρούσα μελέτη υλοποιήθηκε από το ΙΝΣΕΤΕ στο πλαίσιο της Πράξης: «Ενίσχυση της θεσμικής και επιχειρησιακής ικανότητας του ΣΕΤΕ» με κωδικό MIS 5000993, η οποία εντάσσεται στο **Επιχειρησιακό Πρόγραμμα "Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού Εκπαίδευση & Δια Βίου Μάθηση ΕΣΠΑ 2014-2020" και συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ).**

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ 2014-2020

SETE INSETE

www.sete.gr www.insete.gr